

Do wykorzystania na lekcjach:
historii, geografii, przyrody.

Trzy spojrzenia Warsa

Lokacja miast średniowiecznych

Hanna Wach

poziom: gimnazjum – klasa I

Cele lekcji

- kształtowanie umiejętności analizy planu i zdjęcia lotniczego na przykładzie Warszawy
- kształtowanie umiejętności obserwacji obiektów i elementów krajobrazu widocznych na zdjęciach i planie Warszawy
- rozwijanie umiejętności wnioskowania, analizy i syntezy
- weryfikacja wiedzy podręcznikowej z rzeczywistością.
- wskazanie związków kulturowych i uwarunkowań gospodarczych
- kształtowanie wiedzy o ciągłości i zmianach w historii, kulturze, gospodarce.

Środki dydaktyczne

- zdjęcia lotnicze: *Tryptyk Warszawski*, tom *Spojrzenie Warsa*, zdjęcie z okładki oraz s. 51, s. 55, s. 68, zdjęcie satelitarne, s.11
- A. Pograbski, *Mazowsze* – fragment mapy Polski z 1570 roku
- *Atlas Historyczny Polski*, PPWK Wrocław
- współczesny plan Warszawy oraz fotomapa Warszawy. Fotomapa jest dostępna pod adresem: www.samper.pl (ortofotomapa 2001 – Obrazowa Baza Danych Varsovia.pl)
- załączniki.

Metody i formy pracy

- praca ze źródłem (zdjęcia lotnicze, mapa Polski z 1570 r., plan Warszawy)
- praca w grupach, praca indywidualna
- pogadanka.

Przebieg lekcji

Wstęp

- Przedstaw cele lekcji.
- Zaprezentuj rodzaje źródeł (zdjęcia lotnicze, mapa, plan).
- Przedstaw elementy widoczne na zdjęciu lotniczym, mapie i planie.
- Zachęć uczniów do obejrzenia detali widocznych na współczesnym zdjęciu, mapie z epoki i współczesnym planie.

CZĘŚĆ GŁÓWNA

WIDZĘ

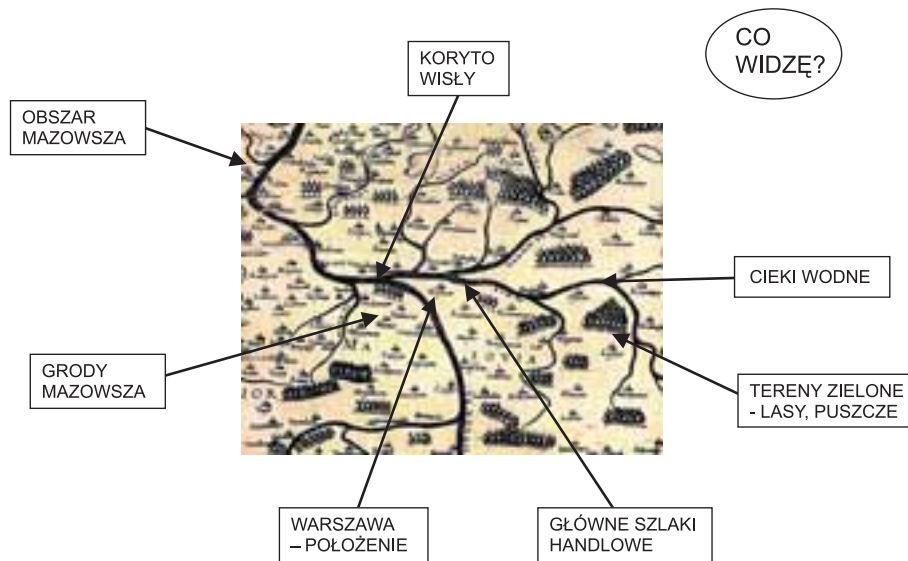
Wyświetl na ekranie mapę Mazowsza z 1570 roku oraz zdjęcie lotnicze z 2004 roku.

- Rozdaj uczniom karty pracy (załącznik nr 1).
- Skieruj uwagę uczniów na mapę Mazowsza z 1570 r. oraz zdjęcia; poleć, by zapisali swoje spostrzeżenia na karcie pracy.
- Następnie poproś, by uczniowie przeanalizowali mapę Mazowsza pod kątem lokalizacji Warszawy i zapisali na tablicy swoje spostrzeżenia w formie mapy mentalnej.

Spojrzenie Warsa, s. 69

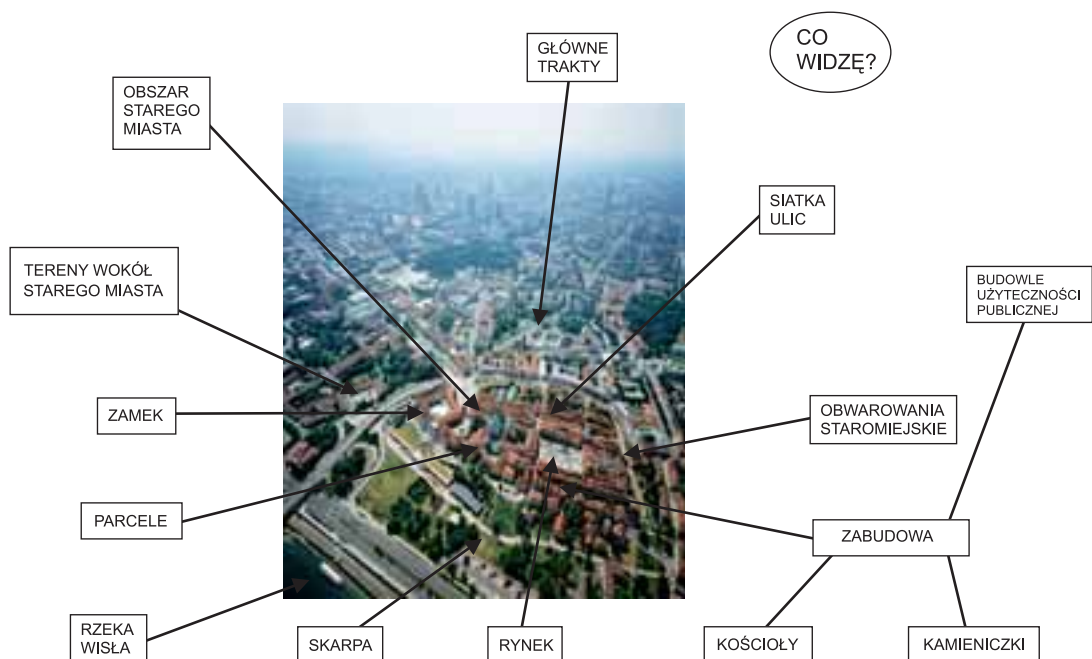
Przykłady map mentalnych

Zdjęcie warszawskiego Starego Miasta z 2004 roku

Uczniowie analizują zdjęcie lotnicze pod kątem:

- obszaru Starego Miasta
- siatki ulic
- głównych traktów
- zabudowy
- skarpy wiślanej
- rzeki Wisły
- obwarowań
- terenów wokół Starówki.

ANALIZUJĘ

Rozdaj uczniom: kserokopie planu Warszawy (z *Atlasu Historycznego Polski*, PPWK), obrysu zdjęcia lotniczego, zdjęć Starego Miasta, fragmentu tekstu M. Ostrowskiego *Stare Miasto* (z *Tryptyku Warszawskiego*, tom *Spojrzenie Warsa*, s. 50).

Działania uczniów

- Poleć uczniom, aby porównali materiały źródłowe: mapę Mazowsza, plan Warszawy, obraz satelitarny i zdjęcia lotnicze Starego Miasta. Powinni zlokalizować Stare Miasto na ortofotomapie Warszawy (www.samper.pl).
- Poleć, by uczniowie zapisali najważniejsze spostrzeżenia dotyczące:
  - analizy mapy Mazowsza pod kątem lokacji Warszawy (geneza)
  - analizy zdjęcia lotniczego Starówki w zestawieniu z planem Warszawy.
- Wyznacz kolejne zadania. Powiedz, by określili:
  - wielkość i granice Starego Miasta
  - główne trakty handlowe, siatkę ulic
  - zabudowę i jej rodzaje
  - główne place miasta.
- Ponadto powiedz, by wskazali i nazwali najważniejsze obiekty widoczne na planie i zdjęciu.
- Poleć, by wykorzystując tekst M. Ostrowskiego *Stare Miasto* odpowiedzieli na pytania:
  - jaka była geneza lokacji Warszawy?
  - według jakich zasad ją przeprowadzono? Zapisz te zasady w karcie pracy.
  - kto i kiedy przeprowadził lokację Warszawy?
  - wskaż na zdjęciach i określ w karcie pracy elementy zabudowy miasta lokacyjnego.

Uczniowie porównują zdjęcie lotnicze z lokacyjnym planem Warszawy. Jakich elementów typowej zabudowy miasta średniowiecznego brakuje na współczesnym zdjęciu lotniczym? Uczniowie wypisują te elementy w karcie pracy.

DZIAŁAM

Podziel klasę na zespoły cztero-pięciosobowe. Rozdaj pytania dla poszczególnych grup oraz załączniki.

Działania uczniów

Na obrysie planu Starego Miasta uczniowie zaznaczają elementy zgodne z poleceniami skierowanymi do poszczególnych grup (wykorzystując załączniki nr 3, 4, 5).

Grupa I

1. Uczniowie zaznaczają na obrysie zdjęcia obiekty:
  - a) ratusz
  - b) kamienicę „wójtowską”
  - c) zamek książęcy.
2. Jaką funkcję pełniły te obiekty w lokacyjnym mieście?

Grupa II

1. Uczniowie zaznaczają na obrysie zdjęcia obiekty:
  - a) rynek i odchodzące od niego ulice
  - b) komorę celną, spichlerze
  - c) główny trakt biegnący przez miasto.
2. Jaką rolę odgrywały te elementy w średniowiecznym mieście?

Grupa III

1. Uczniowie zaznaczają na obrysie zdjęcia:
  - a) mury, baszty, bramy Starego Miasta
  - b) kolegiatę św. Jana
  - c) kościół św. Marcina (z klasztorem i szpitalem św. Ducha).
2. Jaką rolę odgrywały te obiekty w życiu średniowiecznego miasta?

Grupa IV

1. Uczniowie zapoznają się z planem starej Warszawy. Zaznaczają na obrysie zdjęcia ulice i place, wskazujące na określone zajęcia ludności.
2. Uczniowie zaznaczają na obrysie miejsca poza murami Starego Miasta związane z jego funkcjonowaniem (wysypisko odpadów zwane Gnojną Górą oraz tereny targowe na tzw. fretach u wylotu bram: Nowomiejskiej i Krakowskiej).

Na forum klasy reprezentanci grup przedstawiają wyniki pracy, a wnioski zapisują w karcie pracy.

Wnioski

Wspólnie podsumujcie zajęcia, wskazując na funkcjonowanie średniowiecznej Warszawy oraz pozycję warszawskich mieszczan.

Praca domowa

Jakie są przyczyny szybkiego wzrostu obszaru i liczby ludności Warszawy od XV do XX wieku? Omów najważniejsze czynniki wpływające na rozwój miasta.

Imię i nazwisko .....

WIDZĘ

Zapisz swoje spostrzeżenia:

I. Mapa Mazowska z 1570 roku

1. Obszar.
2. Wisła i ciek wodne.
3. Grody Mazowska.
4. Położenie Warszawy – zwróć uwagę na główne szlaki handlowe.
5. Tereny zielone – lasy, puszcze. Znaczenie tych obszarów dla lokalizacji i rozwoju Warszawy.

II. Zdjęcie lotnicze Starego Miasta z 2004 roku

1. Obszar Starego Miasta.
2. Siatka ulic.
3. Główne trakty handlowe.
4. Zabudowa, obwarowania staromiejskie.
5. Wisła, ciek wodne, skarpa.

ANALIZUJĘ

Porównaj plan Warszawy w *Atlasie Historycznym Polski*, zdjęcie lotnicze z 2004 roku oraz internetową fotomapę Warszawy. Określ:

- najważniejsze wielkości i granice Starego Miasta
- wskaż główne trakty, siatkę ulic
- określ zabudowę i jej rodzaje
- wskaż i nazwij główne obiekty
- wyznacz najważniejsze place miasta.

Posiłkując się załącznikiem nr 3 odpowiedz na pytania:

- Jaka była geneza lokacji Warszawy?
- Według jakich zasad ją przeprowadzono? Wymień te zasady:

Kto i kiedy przeprowadził lokację Warszawy?

Określ elementy wyglądu miasta lokacyjnego na przykładzie Warszawy:

Porównaj zdjęcie lotnicze z lokacyjnym planem Warszawy.

Jakich elementów typowej zabudowy miasta średniowiecznego brakuje na współczesnym zdjęciu lotniczym? Wypisz te elementy:

DZIAŁAM

1. Na obrysie planu Starego Miasta zaznacz elementy zgodne z poleceniami dla poszczególnych grup. Skonfrontuj swoje oznaczenia z planem Warszawy (załącznik nr 3).
2. Wykorzystaj w odpowiedzi na pytania załącznik nr 5.
3. Jakie widzisz podobieństwa i różnice starej Warszawy z innymi miastami lokowanymi na prawie niemieckim lub jego odmianach (wykorzystaj plany miast średniowiecznych z *Atlasu Historycznego Polski*)?

ZAŁĄCZNIK NR 2

Tekst do analizy: M. Ostrowski, *Stare Miasto*, w: *Tryptyk Warszawski, Spojrzenie Warsa*, s. 50

„Sytuacja polityczna i rozwijająca się wymiana handlowa wywarły naturalną presję na utworzenie wcześniejszej osady w tej części Mazowsza. Wybór miejsca mógł paść na jeszcze korzystniejsze usytuowanie osady Zakroczym lub Czerwińsk. Obie położone były nad Wisłą poniżej Bugu i Narwi, a więc dopływów, którymi – podobnie jak Wisłą – spławiano dobra z Małopolski, Podola, Wołynia i Podlasia. (...) Po upadku grodów w Jazdowie [zniszczenie grodu nastąpiło na skutek najazdu wojsk litewskich w 1262 r. i 1281 r. – przyp. autorki scenariusza] Bolesław II wybudował na krawędzi wysoczyzny na północ od przeprawy Solec-Kamion-niewielki gród. Jego powstanie zbiegło się z inicjatywą kupców miast znad dolnej Wisły, szukających w okolicy miejsca dla ośrodka obsługującego handel na szlaku między Bałtykiem a Rusią i dalej – Morzem Czarnym. W ostatniej dekadzie XIII wieku w bezpośrednim sąsiedztwie książęcego grodu, jako osada przygrodowa, została wytyczona i zbudowana od podstaw osada handlowa. Nowy gród powstał w przestrzeni pozbawionej tradycji osadniczej (...).

Założenia urbanistyczne zostały wytyczone przez regulacje prawa chełmińskiego. W rzeczywistości pierwowzorem dla wszystkich miast średniowiecznych były reguły wyznaczania rzymskich obozów wojskowych *castrum* z centralnie usytuowanym placem apeli. Układ miasta został precyzyjnie wymierzony i wytyczony w terenie. *Każda ulica przeze którą wozy tam i siam jadą niechaj będzie na 10 stóp szeroka, żeby wozy mogły się dobrze mijać i jeden drugiemu ustąpić. Każdy przed swymi drzwiami niechaj ma drogę wybrukowaną wszere na 7 stóp...* [Stopa – dawna jednostka miary nawiązująca do przeciętnej długości stopy ludzkiej; stopa staropolska, tj. warszawska – do 1819 r. = 29,78 cm – przyp. autorki].

Osnowę miasta stanowiły ulice o regularnym, prostoliniowym przebiegu: trzy ukierunkowane południkowo oraz dwie, przecinające je, usytuowane równoleżnikowo. W obrębie miasta wydzielono dwa place: w centrum powstał rynek główny, pełniący rolę rzymskiego *forum* (*greckiej agory*), a z boku plac targowy – *mercata*. Poszczególne kwadraty podzielono na parcele, w których wytyczono miejsca pod zabudowę mieszkalną i gospodarczą. Dwudziestohektarowy obszar miasta otoczony został 8-metrowej wysokości wałem ziemnym otoczonym fosą.

Układ ulic staromiejskich odzwierciedlał i utrwał przebieg głównego traktu handlowego z Czerska do Zakroczymia. (...) Drugi znaczący trakt handlowy na Sochaczew ukształtował przebieg ulicy Długiej”

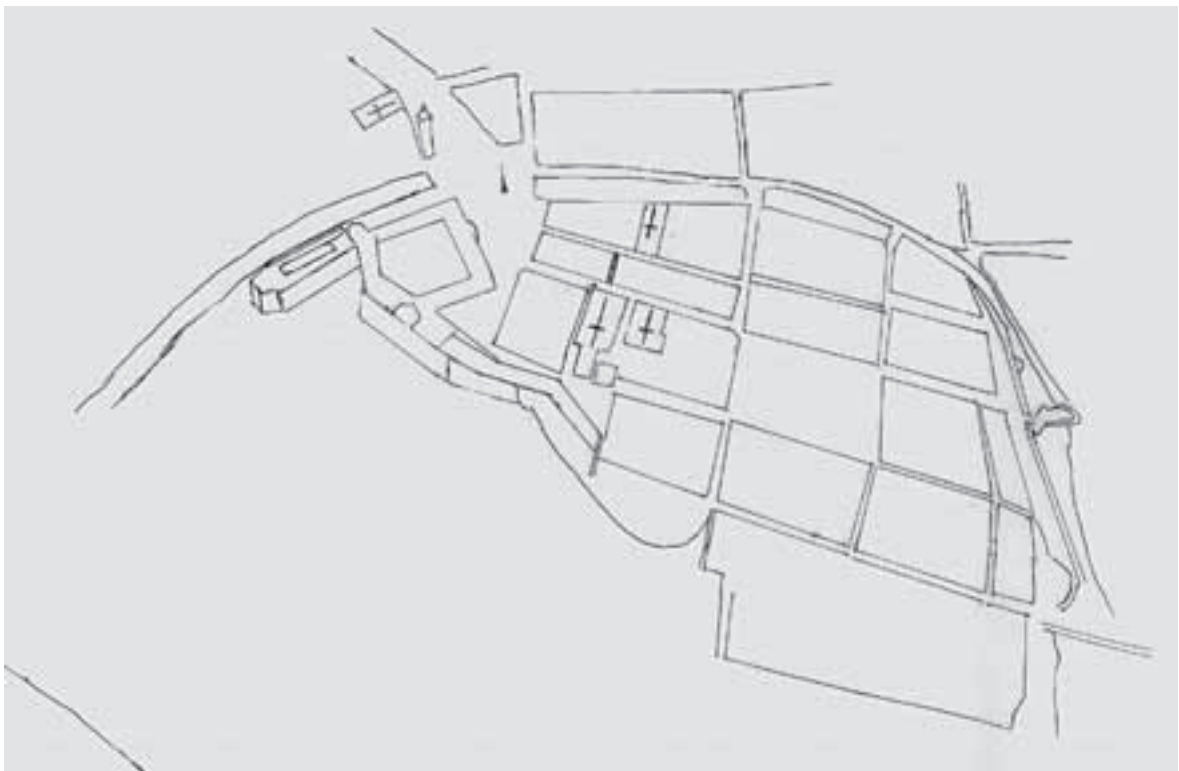
ZAŁĄCZNIK NR 3

Plan Warszawy, w: *Atlas Historyczny Polski*, PPWK; Wrocław 1977

ZAŁĄCZNIK NR 4

Obrys zdjęcia lotniczego Starego Miasta (*Tryptyk Warszawski – Spojrzenie Warsa, s. 51*)

ZAŁĄCZNIK NR 5

Kilka spojrzeń Warsa na Stare Miasto

Zdjęcia lotnicze Starego Miasta

w: M. Ostrowski, *Tryptyk Warszawski, Spojrzenie Warsa*, s. 55, obwoluta

Widok na współczesne Stare i Nowe Miasto i ich usytuowanie względem Wisły

Hanna Wach

doradca metodyczny m.st. Warszawy w zakresie historii

nauczyciel historii

LXX Liceum Ogólnokształcące w Warszawie

e-mail: doradca.wach@edu.um.warszawa.pl